

Kur'an'da Tekrar Olgusu ve Zemahşerî: Anlam, Hikmet ve Fonksiyonel Analiz*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 22 Kasım 2024 Kabul Tarihi: 11 Haziran 2025

✉ **Şafak Çatal**

Dr. Öğr. Üyesi / Assist Prof. Dr.
Sinop Üniversitesi / Sinop University
İlahiyat Fakültesi / Faculty of Theology
<https://ror.org/004ah3r71>
<https://orcid.org/0000-0002-6451-3871>
scatal@sinop.edu.tr

Öz

Kur'an, indirildiği dönemde Araplar arasında büyük bir saygınlığa sahip olan şiir geleneğinin cazibesine meydan okuyan benzersiz bir belâgat gücüne sahiptir. Kur'an, ilâhî hikmetin yansıması olarak insanları derinden etkileyen eşsiz bir dil kullanmaktadır. Kur'an'ı eşsiz kılan unsurlardan biri de bazı âyetlerin metin olarak tekrar edilmesidir. Kur'an'daki bu tekrarların incelenmesi, mesajın doğru anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, Zemahşerî'nin bakış açısıyla Kur'an'daki tekrar olgusunu tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Mevcut literatürde Zemahşerî'nin bu konuya ilişkin görüşlerini ele alan bağımsız bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda, Zemahşerî'nin görüşlerini modern Kur'an araştırmalarına kazandırmak amaçlanmaktadır. Araştırma, el-Keşşâf başta olmak üzere klasik kaynaklardan elde edilen bilgilerin kapsamlı bir literatür taramasıyla değerlendirilmesine dayanmaktadır. Zemahşerî, Kur'an'daki tekrarların yalnızca edebî bir üslup özelliği olmadığını, aynı zamanda insan ruhuna hitap eden evrensel bir hikmet taşıdığını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Tekrar.

* Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Phenomenon of Repetition in the Qur'an and Zamakhshari: A Semantic, Wisdom-based, and Functional Analysis*

Research Article

Received: 22 November 2024 Accepted: 11 June 2025

Abstract

The Qur'an holds a unique eloquence that challenged the revered poetic tradition of the Arabs at the time of its revelation. As a reflection of divine wisdom, it employs a distinct linguistic style that deeply moves its audience. Among its remarkable features is the repetition of certain verses—a literary hallmark that sets the Qur'an apart. Analyzing these repetitions is essential for a deeper understanding of its message. This study explores the phenomenon of repetition in the Qur'an through the lens of Zamakhshari. To date, no standalone scholarly work in the existing literature has focused specifically on his views regarding this subject. This research therefore aims to introduce Zamakhshari's perspective into modern Qur'anic scholarship, addressing a significant gap in the field. The study draws heavily on classical sources, especially Kashshaf. Zamakhshari argues that the Qur'an's repetitions are not merely rhetorical devices, but rather expressions of timeless wisdom that resonate profoundly with the human soul.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Zamakhshari, Kashshaf, Repetition.

* This article is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Summary

This article deals with “Repetition in the Qur'an from Zamakhshari's Perspective: A Semantic, Wisdom-based and Functional Analysis”. The Qur'an uses a unique language that deeply affects people as a reflection of divine wisdom. One of the features of the Qur'an that makes it unique is the repetition of some verses as text. Analyzing the repetitions in the Qur'an is of great importance for the correct understanding of the message. This study aims to analyze the phenomenon of repetition in the Qur'an from Zamakhshari's perspective. The lack of an independent study that deals with Zamakhshari's analysis of this issue in the existing literature increases the importance of this research. In this context, it is aimed to bring Zamakhshari's views to modern Qur'anic studies and to fill an important gap in this field. The research is based on the evaluation of the information obtained from classical sources, especially Kashshaf, through a comprehensive literature review. Zamakhshari emphasizes that the repetitions in the Qur'an are not only a literary stylistic feature, but also carry a universal wisdom that appeals to the human soul.

The Qur'an keeps the reader's interest alive with its unique narrative style. The depth of meaning is enriched by the repetition of all or part of some verses. These repetitions, as part of the Qur'an's unique style, are not only a literary device but also carry deeper meanings and functions. They enable a better comprehension and internalization of the message.

The phenomenon of repetition is one of the unique expressive styles of the ancient Arabic language, and the Qur'an uses this style in a much more impressive way. It is possible to analyze the repetitions in the Qur'an in four main groups: prepositions, words, sentences, verses and parables.

Repetition is an important style of literature and is used especially for learning, emphasizing and subliminalization. It is also of great importance in terms of rhetoric. There are different views on the phenomenon of repetition in the Qur'an.

According to the first view, there is “repetition” in the Qur'an in the absolute sense and this is the view adopted by the majority. The second view argues that the repetitions in the Qur'an are not repetitions in the real sense. According to this view, the expressions that appear to be repetition reveal the deep wisdoms and ejaz aspect of the Qur'an. The third view argues that there is no absolute repetition in the Qur'an, but there are certain types of repetition. According to this view, repetition is only at the level of words and there is no repetition of topics or ideas. Furthermore, repetition is categorized in two ways: acceptable and unwelcome. This view states that there is no repetition in the Qur'an that would tire the reader.

Ibn Qutayba, Zamakhshari, Zaqashi and Suyuti are prominent among the scholars who deal with the phenomenon of “repetition” in the Qur’an. According to these scholars, the Qur’an was revealed in accordance with the rules of Arabic grammar and rhetoric. Therefore, the style of “repetition”, which is common in the Arabic language, was skillfully used.

According to Zamakhshari, repetition, which is effective in achieving the purpose, leaves deep traces in the ears and hearts of the addressee. The purpose of repetition in the Qur’an is to ensure that the subject matter is rooted in the hearts.

The issue of “repetition” has been discussed in the context of Qur’anic parables. Sayyid Qutb argues that there is no repetition in the Qur’anic parables. Muhammad Qutb and Fazl Hasan Abbas are also of the opinion that there is no “repetition” in the Qur’an. Qutb states that the verses that appear to be repetition are, in fact, mutashabih verses with similar meanings, while Abbas states that the verses that appear to be repetition carry deep wisdom and meanings.

According to Zamakhshari, the phenomenon of repetition in the Qur’an is not only a literary element, but also a multidimensional structure with a depth of meaning. These repetitions are used to convey the message effectively, to reinforce the instructive elements and to make the divine truths permanent. Functioning as a literal and didactic strategy, repetition aims to leave deep traces in the human mind and ensure the permanence of learning.

According to Zamakhshari, repetition, especially in the context of parables and warnings, awakens people from their heedlessness and creates a constant awareness. At the same time, these repetitions increase the aesthetic and rhetorical power of divine appeals, thus assuming both psychological and theological functions. In conclusion, in Zamakhshari’s exegesis, repetition is an indispensable stylistic tool for conveying Allah’s messages effectively. By enriching the layers of meaning, these repetitions offer a method of divine education in accordance with human nature and contribute to a deeper understanding of the linguistic, aesthetic and pedagogical dimensions of the Qur’an.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, dinleyicinin veya okuyucunun ilgisini sürekli canlı tutan, kendine özgü anlatım tarzıyla dikkat çekmektedir. Özellikle bazı âyetlerin ya tamamının ya da bir kısmının tekrar edilmesi, usanç vermeden ve anlam derinliği artırılarak sunulması, Kur'an'ın özgün üslûbunun önemli bir parçasıdır.¹ Kur'an'daki tekrarlar, yalnızca edebî bir araç olmanın ötesinde, derin anlamlar ve işlevler taşımaktadır. Bu tekrarlar, okuyucunun dikkatini çekmekle kalmamakta, aynı zamanda mesajın daha iyi kavranmasına ve içselleştirilmesine de büyük katkı sağlamaktadır.²

Tekrar olgusu eski Arap dilinin kendine özgü ifade tarzlarından biridir.³ Kur'an, bu ifade üslûbunu daha güzel ve etkileyici bir biçimde devam ettirmiştir.⁴ Kur'an'daki tekrarlar; edatların, kelimelerin, cümle ve âyetlerin, ayrıca kıssaların tekrarı olmak üzere dört başlık altında ele alınabilir.⁵ Bu bağlamda, Kur'ân-ı Kerîm'de bir kelimenin, ifadenin veya âyetin tekrarlanması, “Tekrârü'l-Kur'an” terkihiyle ifade edilmektedir.⁶

Kur'an'da çeşitli türlerde tekrarlar rastlanmakta; hatta bazı âyetlerin birden fazla yerde aynı şekilde tekrarlandığı görülmektedir. Örneğin, Murselât Sûresinde aynı âyet on kez, Rahmân Sûresinde ise otuz bir kez tekrarlanmaktadır. Bu tekrarlar, büyük ölçüde Arap dilinin yapısal özellikleriyle ilişkilendirilmektedir.⁷

Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1143) eseri *el-Keşşâf*, entelektüel olgunluğunu ve ilmî birikimini yansıtan en önemli çalışmasıdır. Tefsir tarihinde müstesna bir yere sahip olan bu eser, yalnızca Mu'tezilî bakış açısıyla kaleme alınmış olmasıyla değil, aynı zamanda dilsel derinliği ve belâgat yönüyle de dikkat

¹ M. Suat Mertoğlu, “Üslûbü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/382.

² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haḳā'iki ḡavāmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳāvil fî vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâr-ru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1431), 3/334.

³ Hüseyin Topal, “Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'daki Tekrarlara Bakışı”, *Orta Asya'dan Anadolu'ya İlmî Yolculuğu* (2021), 543-553.

⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 169-170.

⁵ Hatice Görmez, “Beşer Dilinin İmkânları ve Kur'an-ı Kerim'in Anlatım Üslubuna Dair”, *İslâmî Araştırmalar* 27/1 (2016), 22-30.

⁶ Mertoğlu, “Üslûbü'l-Kur'ân”, 42/382.

⁷ Cemaleddin el-Kâsımî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, çev. Sezai Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 229; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 169-170.

çekmektedir. Nitekim Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Kādî Beyzâvî (ö. 685/1286), Ebû'l-Berekât en-Neseî (ö. 710/1310) ve Ebüssüûd Efendi (ö. 982/1574) gibi önde gelen Sünnî müfessirler tarafından da temel başvuru kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir.⁸

Bu çalışmanın amacı, Zemahşerî'nin perspektifinden Kur'an'daki tekrar olgusunu derinlemesine analiz etmek ve bu tekrarların anlam, hikmet ve işlevlerini kapsamlı bir şekilde incelemektir.

Kur'an'daki tekrar olgusu, çeşitli akademik tez,⁹ kitap,¹⁰ makale¹¹ ve bildirilerde ele alınmış olsa da Zemahşerî'nin bu olguyu ele alışına dair derinlemesine bir çalışma henüz bulunmamaktadır. Bu eksiklik, mevcut literatürde konunun yeterince incelenmediği önemli bir boşluğu ortaya koymaktadır.

Bu araştırmada, literatür taraması yöntemiyle Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı tefsiri başta olmak üzere çeşitli müelliflerin eserleri incelenmiş; Zemahşerî'nin tekrar olgusuna dair yorumları ele alınmıştır. Elde edilen veriler bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmiş ve araştırmanın temel bulguları sonuç bölümünde sunulmuştur.

1. Tekrar Sözcüğünün Kavramsal Çerçevesi

“Tekrar” kelimesi, Arapça كـرر (k-r-r) kökünden türemiştir. Bu kök, sözlükte “tekrarlamak”, “yinelemek”,¹² “düşmana tekrar tekrar hücum etmek” ve “bir şeye yönelip ona yeniden dönmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹³ Fiil formunda tef'îl babından türeyen *kerrara* fiilinin mastarı *tekrîr*

⁸ Ali Özek, “el-Keşşâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/329-330; M. Suat Mertoğlu, “Zemahşerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/235-238; Şafak Çatal, *el-Keşşâf ve el-Mizân Adlı Tefsirlerin Kur'an İlimleri Açısından Mukâyesesi* (İstanbul: Üniversite Yayınları, 2022), 31.

⁹ Ayşegül Şen, *Kuran-ı Kerim'de Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

¹⁰ Ali Erbaş, *Kur'an'daki Tekrarlar ve Hikmetleri* (Ankara: TDV Yayınları, 2020); Erdoğan Baş, *Kur'an'ın Üslûbu ve Tekrarlar* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2003).

¹¹ Ramazan Karaman, “Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılması Bakımında Kıssalar, Yeminler ve Tekrarların Önemi”, *Din Öğretimi Dergisi* 19 (1989), 47-52; Cüneyt Eren, “Kur'an-ı Kerim'de Tekrar Olduğu İddiasının Belağat Açısından Değerlendirilmesi”, *EKEV Akademi Dergisi* 3/2 (2001), 91-107; Ecem Sena Bozkurt, “Kur'an-ı Kerim'de Tekrarın Hikmetleri”, *Temel İslam Bilimleri Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (2021), 50-56; Şafak Çatal, “Kamer Süresinde Tekrar Eden Ayetlerin Bağlam İlişkisi”, *Babertî Dergisi* 18 (2023), 58-75; Ertuğrul Aydın, “Kur'an-ı Kerim'de Kıssaların Tekrar Edilme Sebepleri”, *Tafsir Dergisi* 3/2 (2023), 62-77; Sabri Demirci, “Kur'an-ı Kerim'deki Tekrarlar Meselesi ve Mefâtihu'l-Gayb Tefsiri'nde Râzî'nin Yaklaşımı”, *SOBİDER: Sosyal Bilimler Dergisi* 2/5 (2015), 286-307; Topal, “Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an'daki Tekrarlara Bakışı”.

¹² Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Haneî el-Cürcânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Daru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1431), 65.

¹³ Ebû Abdırrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l- 'Ayn* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1431), “krr”, 5/277; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisâ-*

olup,¹⁴ bu kelime “yâ” harfî yerine “elif” getirilerek Türkçede “tekrar” biçimini almıştır. Aynı kökten türeyen *tekrar* ve *tekrîr* sözcükleri, genel olarak “bir şeyi çok defa yinelemek” anlamında kullanılmaktadır.¹⁵

Belâgat ilminde ise “tekrar”, bir lafzın aynı anlamı birden fazla kez ifade etmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, manayı pekiştirmek ve mesajı etkili biçimde sunmak amacıyla belirli seslerin, kelimelerin ya da hecelerin aynı ya da benzer biçimlerde düzenlenmesi şeklinde değerlendirilmektedir.¹⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de bu kökten türeyen kelimelere altı yerde rastlanmakta; ayrıca “tekrar” anlamını taşıyan başka köklerden türeyen ifadeler de metin içerisinde yer almaktadır.¹⁷

“Tekrar” kavramına dair yapılan bazı tanımlar ise şunlardır: Aynı kelime, düşünce ya da davranışın, tesadüfen, kendiliğinden ya da bilinçli bir tercihle yeniden ifade edilmesi,¹⁸ bir sözcüğün, vurgulama veya hatırlatma amacıyla tekrar edilmesi.¹⁹

Dilbilim açısından tekrar, bir anlamı vurgulamak amacıyla aynı kelimenin birden çok kez kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında, anlam açısından birbirine yakın ya da zıt olan yahut ses bakımından benzerlik taşıyan kelimelerin birlikte kullanılması da “tekrar” kapsamında değerlendirilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, tekrar; bir fiil veya sözün yeniden kullanılması eylemini tanımlanmaktadır.²⁰

2. Kur'an'da Tekrar Var mıdır?

“Tekrar”, edebiyatın önemli bir üslûbu olup, özellikle öğrenme, vurgulama ve bilinçaltına yerleştirme amacıyla sıkça kullanılmaktadır. Bu anlamda, “tekrar” belâgat açısından da önem arz etmektedir. Kur’an’da tekrarın varlığına dair farklı görüşler yer almaktadır:

nû'l-'Arab (Beyrut: Dâru Sâdır, 1431), “krr”, 5/135-138; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1431), “krr”, 428; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-Resâle, 2005), 469; Mütercim Âsım Efendi, *el-Ok-yânûsul-basît fî tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît: Kâmûsul-Muhît Tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), “krr”, 3/2310-2313.

¹⁴ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-sihâh* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431), “krr”, 268.

¹⁵ Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî et-Tehânevî, *Keşşâfû is-ulâhâtî'l-fînûn ve'l-'ulûm*, thk. Alî Dahruc (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1433), “krr”, 2/1361.

¹⁶ Seyyid Hasan Abdülmün'im, *Zâhirâtü'l-tekrâr fî'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: y.y., 1980), 10; Hamza Zülfikar, “Tekrar”, *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: MEB Yayınları, 1982), 31/505.

¹⁷ Erbaş, *Kur'an'daki Tekrarlar ve Hikmetleri*, 11-13.

¹⁸ Foulquié, P. *Pedagoji Sözlüğü* (*Dictionnaire de la Langue Pédagogique*), çev. C. Karakaya (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1994), 494; Eren, “Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar Olduğu İddiasının Belağat Açısından Değerlendirilmesi”, 91-107.

¹⁹ Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebidî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, 1431), “krr”, 14/27-34.

²⁰ Zebidî, *Tâcü'l-'arûs*, “krr”, 14/27-34.

Birinci görüşe göre, Kur'an'da mutlak anlamda “tekrar” vardır ve çoğunluk bu görüşü benimsemektedir. İkinci görüşe sahip bir grup ise Kur'an'da geçen “tekrar”ların aslında gerçek bir tekrar olmadığını savunmaktadır. Onlara göre, bu gibi görünüm, Kur'an'ın farklı hikmetler barındıran icâz yönünün ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Üçüncü bir görüşe göre ise Kur'an'da mutlak “tekrar” bulunmamakta, ancak belirli çeşitleri bulunmaktadır. Buna göre, “tekrar” yalnızca sözcükler düzeyindedir; konu veya fikrin tekrarı söz konusu değildir. Ayrıca “tekrar”, makbul olan ve hoş karşılanmayan olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir. Bu görüşe göre, Kur'an'da okuyucuyu usandıracak, bıkkınlık verecek şekilde hoş karşılanmayan bir tekrar bulunmamaktadır.²¹

Kur'an'da “tekrar” olduğunu ifade edenlerin başında İbn Kuteybe (ö. 213/276), Zemahşerî, Bedreddin ez-Zerkeşî (ö. 745/1344) ve Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1506) gibi âlimler gelmektedir. Bu âlimlere göre, Kur'an-ı Kerîm, Arap dilinin kurallarına sadık kalarak ve belâgat ilminde sıkça kullanılan “tekrar” kullanımını bünyesinde barındırmakta ve bu yöntemi yer yer kullanmaktadır.²²

İbn Kuteybe'ye göre, Kur'an Arapların dili ve üslûbuna uygun olarak indirilmiştir. Arap üslûbunun belirgin özelliklerinden biri ise tekrardır ve bu tekrar, anlamı vurgulamak ve pekiştirmek amacı taşımaktadır.²³

Câhiz (ö. 255/869), *el-Hayevân* adlı eserinde, Allah'ın Araplara hitap ederken belâgat ve icâz kullanarak kısa ve etkili bir üslup tercih ettiğini belirtmektedir. Buna karşılık, İsrailoğullarına yönelik hitapta daha sade ve uzun bir dil kullanıldığını ifade etmektedir. Bu nedenle, Araplara hitapta konunun tekrar edilmesinin, mesajın güçlenmesi ve daha iyi anlaşılması için gerekli olduğunu vurgulamaktadır.²⁴

Zemahşerî'ye göre, maksada ulaşmada daha etkili olan tekrarlar, muhatabın kulaklarında ve kalplerinde derin izler bırakmaktadır. Kur'an'daki diğer tüm tekrarlar da aynı amacı gütmektedir. Bunlar, ele alınan konunun gönüllerde kökleşmesini sağlamak için yapılmaktadır.²⁵

Hattâbî (ö. 388/998) *Beyânü i 'câzi 'l-Kur'ân*, Bâkılânî (ö. 403/1013) ise *İ 'câzü 'l-Kur'ân* adlı eserlerinde tekrarın bedî' türlerinden biri olduğunu

²¹ Eren, “Kur'an-ı Kerîm'de Tekrar Olduğu İddiasının Belağat Açısından Değerlendirilmesi”, 91-107.

²² Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmî 'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl ed-Dimyâtî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1957), 547 vd.

²³ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkilî 'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431), 149.

²⁴ Fazl Hasan Abbas, *İ 'câzü 'l-Kur'ânî 'l-Kerîm* (Beyrut, 1973), 231; Eren, “Kur'an-ı Kerîm'de Tekrar Olduğu İddiasının Belağat Açısından Değerlendirilmesi”, 91-107.

²⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/30.

ve gerekli görüldüğünü ifade etmektedirler.²⁶ Hattâbî, “tekrar”ı memdûh ve mezmûm olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ancak mezmûm olan bir “tekrar” Kur'an'da yer almamaktadır. Hattâbî, “tekrar” olarak görülen her lafzın arkasında bir hikmet bulunduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, Kur'an'daki “tekrar”lar, özellikle tâzim edilen konulara işaret etmektedir.²⁷

Batılı araştırmacılar arasında da Kur'an'daki tekrarların anlamlı olduğu yönünde değerlendirmeler mevcuttur. Örneğin, Fransız müsteşrik Henri Masse (ö. 1969), Kur'an'daki tekrarların hem gerekli hem de mantıklı olduğunu savunan isimler arasında yer almaktadır.²⁸

Buna karşılık, Kur'an'da tekrar olgusunu reddeden bazı düşünürler de bulunmaktadır. Bu düşünürlere göre, Kur'an'da benzer ifadeler ve âyet yapıları tekrar gibi görünse de, her biri kendi bağlamında özgün anlamlar içermektedir. Bu görüşü benimseyenler, Kur'an'ın ne lafzen ne de manen mükerrer ifadeler içerdiğini, benzerliklerin ise anlam derinliği ya da hitap üslûbu gibi çeşitli hikmetlere dayandığını ileri sürmektedirler. Bu görüşün önemli temsilcilerinden biri olan Mısırlı dilci ve düşünür Muhammed Kutub (ö. 2014), Kur'an'da gerçek anlamda bir tekrar bulunmadığını savunmaktadır. Ona göre, tekrar olarak değerlendirilen âyetler, gerçekte müteşâbih yapıdadır ve her biri farklı bağlamlarda farklı mesajlar içermektedir.²⁹ Benzer şekilde, Fazl Hasan Abbas (ö. 2011) da Kur'an'da tekrar bulunduğu iddiasını kabul etmemektedir. Ona göre, tekrar olarak görülen âyetler dikkatle incelendiğinde çok sayıda hikmet ve derin anlamın bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁰

Seyyid Kutub da (ö. 1966), Kur'an'daki kıssalarda tekrar bulunmadığını savunmaktadır. Ona göre bazı kişiler, belirli kıssaların birden fazla sûrede anlatıldığını görüp bunu sadece tekrar olarak değerlendirebilirler. Ancak dikkatli bir analiz yapıldığında, her kıssanın farklı bölümlerinin anlatılmasıyla, değişik konuların aydınlatılmasının hedeflendiği görülmektedir.³¹

²⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkılânî, *Î'câzü'l-Kur'ân* (Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1997), 106.

²⁷ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî el-Hattâbî, *Beyânü i'câzi'l-Kur'ân* (Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1976), 52-53.

²⁸ M. Tayyib Okıç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri* (İstanbul: Nun Yayıncılık, 1995), 118.

²⁹ Muhammed Kutub, *Dirâsât Kur'âniyye* (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1993), 253-270; Eren, “Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar Olduğu İddiasının Belağat Açısından Değerlendirilmesi”, 91-107.

³⁰ Fazl Hasan Abbas, *Î'câzü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 224-230; Bakhtier Makhmudov - Mustafa Karagöz, “Fadl Hasan Abbâs'ın Kur'an İlimlerine Yaklaşımı -Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd Adlı Eseri Bağlamında”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 307-333.

³¹ Seyyid b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1968), 1/55.

3. Kur'an'daki Tekrarların Anlam Boyutları

Kur'an'daki tekrar olgusu, literatürde genellikle iki temel başlık altında ele alınmaktadır: lâfzî tekrar ve manevî tekrar. Lâfzî tekrar, belirli ifadelerin aynı kelimelerle tekrar edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tür tekrarlar örnek olarak Hâkka Sûresinin ilk üç âyetinde geçen ifade verilebilir: *“O gerçekleşecek büyük olay (kıyamet)! Nedir o büyük olay? O büyük olayın ne olduğunu sen nereden bileceksin!”*³²

Bu âyetlerde üç kez geçen “Hâkka” kelimesi, “hak” kökünden türetilmiş olup sözlükte; “gerçek, sabit, doğru, gerekli olmak; bir şeyi gerçekleştirmek, kesin olarak bilmek” gibi anlamlara gelmektedir. İsim olarak ise “gerçek, sabit ve kesin olan şey” anlamında kullanılır ve çoğu zaman bâtılın zıddı olarak değerlendirilir.³³

Kur'an'da kıyamet gününe “Hâkka” adının verilmesi, onun mutlaka gerçekleşecek bir hakikat oluşundan ve bugün de insanların dünyada yaptıkları amellerin gerçek karşılığını görececek olmalarından kaynaklanmaktadır. Sûrenin başında bu kelimenin üç kez tekrarlanması, kıyametin büyüklüğünü ve kaçınılmazlığını hem anlam hem de üslup bakımından güçlü bir biçimde vurgulamaktadır.³⁴ Müfessirlerin çoğu “Hâkka”yı doğrudan “kıyamet” anlamında yorumlarken,³⁵ bazıları âyetlerin devamında azaba uğrayan kavimlerin zikredilmesine dayanarak bu kelimenin, Hz. Peygamber'e karşı çıkan Kureys'in uğrayacağı ağır bir yenilgiye de işaret ettiğini belirtmişlerdir.³⁶

Benzer bir tekrar, Kâria Sûresinde de karşımıza çıkmaktadır: *“O dehşetli ses! O ne dehşetli ses! Nedir o dehşetli ses, bilir misin?”*³⁷

Burada geçen kâria kelimesi, “şiddetle vurmak, çarpmak” anlamına gelen *kar* kökünden türetilmiş olup kıyamet gününü ifade etmektedir. Bu kelime Arapçada aynı zamanda büyük felâket ve belâları anlatmak için de kullanılmaktadır.³⁸ Kıyametin, içerdiği dehşet verici sahnelerle kalplerde korku uyandırması ve suçluların cezaya çarptırılması nedeniyle bu isimle anıldığı anlaşılmaktadır. Sûredeki tekrarlar hem anlam hem de üslup

³² Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Meâli* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), el-Hâkka 69/1-3.

³³ Bk. Mustafa Çağrırcı, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/137.

³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/598; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1431), 9/21; Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: DİB Yayınları, 2012), 5/442.

³⁵ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431), 15/45.

³⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990), 10/36.

³⁷ el-Kâria 101/1-3.

³⁸ er-Ra'd 13/31.

açısından kıyamet olayının büyüklüğünü ve şiddetini çarpıcı bir biçimde ortaya koymakta, ayrıca vuku bulacağı zamanın bilinemezliğine dikkat çekmektedir.³⁹

Âlûsî'nin aktardığına göre Zemahşerî, “yevme” (o gün) kelimesini, “el-Kâria” lafzının delalet ettiği takdirî (örtük) bir fiile bağlı zarf olarak değerlendirmiştir. Buna göre Zemahşerî, ifadenin anlamını “*O gün çarpar*” şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁰

Lâfzî tekrarın bir başka örneği de Kadir Sûresinde yer almaktadır: “*Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. Bilir misin nedir Kadir gecesini? Kadir gecesini bin aydan hayırlıdır.*”⁴¹

“Kadr” kelimesi, sözlükte “güç, hüküm, değer ve şeref” gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'ın bu gecede indirildiğine dair beyan, söz konusu gecenin kutsiyetini ve değerini artırmış; bu sebeple gecenin ismi “Kadir Gecesi” olarak anılmıştır. Bu adlandırma, Kur'an'ın indirilişine bağlı olarak gecenin manevi kıymetinin yüceldiğine işaret etmektedir.⁴²

Kur'an'daki tekrarlar yalnızca lâfzî boyutta sınırlı kalmaz; aynı zamanda manevi tekrar biçiminde de kendini gösterir. Manevi tekrar, kıssalar, kıyamet, cennet ve cehennem tasvirlerinde olduğu gibi, bir konunun farklı âyetlerde, farklı ifadelerle yeniden dile getirilmesidir. Bu iki tekrar türü, Kur'an'ın retorik ve edebî yönünün daha derinlemesine kavranmasına zemin hazırlar. Manevi tekrarlar, ilâhî mesajların insanın kalbinde daha derin bir yer edinmesi için kullanılan bir yöntemdir. Bu tekrarlar, bir konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olurken insan fitratına uygun bir terbiye ve tezkiye aracı olarak da işlev görmektedir. Ayrıca tekrarlar, tekit amacı taşımakta; korkutma, uyarı ya da kâfirlerin kıyamette karşılaşacakları perişan hâllerinin tasvirlerini daha etkili kılmak için kullanılmaktadır. Örneğin, Kâria Sûresinde الْقَارِعَةُ ifadesinin üç kez tekrarlanması, kıyamet sahnesinin dehşetini güçlü bir şekilde hissettirmeyi amaçlamaktadır.⁴³

Benzer şekilde, Rahmân Sûresinde geçen “Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz?” ifadesi, sûre boyunca otuz bir kez tekrarlanarak Allah'ın lütuf ve nimetlerini hatırlatmaktadır. Mürselât Sûresinde yer alan “*O gün, hakkı yalanlayanların vay hâline!*” ifadesi on kez tekrar edilmekte; Şuarâ Sûresinde geçen “*Şüphesiz bunda büyük bir ibret vardır; fakat onların çoğu iman etmezler.*” cümlesi sekiz kez vurgulanmaktadır.

³⁹ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 9/192; Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/675.

⁴⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 15/447.

⁴¹ el-Kadr 97/1-3.

⁴² Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi 'li-aḥkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1432), 20/130; M. Sait Özervarlı, “Kadir Gecesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/124-125.

⁴³ Çatal, “Kamer Sûresinde Tekrar Eden Âyetlerin Bağlam İlişkisi”, 62-63.

Ayrıca Kamer Sûresinde “*Azabım ve uyarılarım nasılmış bir bakın!*” ve “*Andolsun ki Kur’an’ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık; öğüt alan yok mu?*” ifadeleri dörder kez tekrar edilmektedir.

Bu örnekler, Kur’an’daki tekrarların öğretici ve düşündürücü niteliğini pekiştirdiğini açıkça göstermektedir. Tekrarlar, Kur’an’ın muhataplarına yönelik etkili bir hitap biçimi sunmakta; anlam derinliğini artırmakta ve mesajın zihinlerde yer etmesini sağlamaktadır.⁴⁴

4. Kur’an’daki Tekrarların Amaçları

Kur’an’da tekrarlar çeşitli amaçlarla kullanılmış olup bu tekrarlar, ilâhî mesajların insan zihni ve kalbine daha derinlemesine nüfuz etmesini sağlama işlevi görmektedir. Bu bağlamda tekrar, Kur’an’ın mesajlarını daha etkili ve kalıcı kılmak amacıyla başvurulan önemli bir yöntemdir. Kur’an’daki tekrarların temel işlevleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

4.1. Tekit (Pekiştirme):

Kur’an’daki tekrarların en temel amacı, “tekit” yani mesajın pekiştirilmesidir. Bir lafzın veya eş anlamlısının tekrarı hem ifadenin hem de içeriğin güçlendirilmesine hizmet eder. Bu yöntemle, muhatabın zihninde lafız ve anlam daha kalıcı hâle gelir. Aynı zamanda muhatap uyarılır, korkutulur veya teşvik edilir. Bu tekrarlar, anlamı vurgulamanın yanı sıra estetik bir değer de taşır. Nihai hedef, iletilmek istenen sözün açık, güçlü ve anlaşılır bir şekilde zihinlerde yer etmesini sağlamaktır.⁴⁵

4.2. Uyarı ve Müjde:

Kur’an’daki tekrarların bir diğer önemli amacı, insanları ilâhî azaba karşı uyarmak ve müminleri cennetle müjdelemektir. Bu bağlamda, özellikle inkârcılara âhirette karşılaşacakları azap sıkça hatırlatılmakta,⁴⁶ müminler ise sürekli olarak sevap ve mükâfatla teşvik edilmektedir.⁴⁷ Aynı mesajların farklı bağlamlarda tekrar edilmesi hem uyarı hem de müjde işlevini yerine getirerek mesajın tesir gücünü artırmaktadır.

4.3. Takrîr (Yerleştirme):

Kur’an’da tekrarların bir diğer amacı da “takrîr”dir. Bu kavram, sözlükte “bir şeyi yerleştirmek, sabitlemek, açıklığa kavuşturmak ve gerçeği kabul ettirmek” anlamlarına gelmektedir. Bu doğrultuda, ilâhî mesajın zihinlerde ve kalplerde yerleşmesini sağlamak amacıyla bazı ifadeler sıkça tekrar edilmiştir. Bu yöntemin önemine işaret eden âyetlerden biri şöyledir: “*Gerçek şu ki, düşünüp öğüt alsınlar diye biz sözü (vahyi) onlara*

⁴⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 169-170.

⁴⁵ İsmail Durmuş, “Tekit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/365-368.

⁴⁶ Âl-i İmrân 3/12, 106; en-Nisâ 4/56; el-En’âm 6/27; el-A’râf 7/40-41.

⁴⁷ el-Bakara 2/25; Âl-i İmrân 3/15, 107, 136, 198; en-Nisâ 4/57, 122; el-Mâide 5/65.

birbiri ardınca ulaştırmışsızdır."⁴⁸ Bu ifade, tekrarın vahyin etkin biçimde iletilmesindeki rolünü açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁹

4.4. Terdîd (Yineleme):

Kur'an'daki tekrarların bir diğer amacı "terdîd"dir. Bu terim, "geri çevirmek, iade etmek" anlamındaki r-d-d kökünden türemiş olup, "söz veya benzeri unsurları yinelemek" anlamında kullanılmaktadır.⁵⁰ Bu yöntemin dikkat çekici örneklerinden biri, Rahmân Sûresinde otuzdan fazla kez tekrar edilen şu âyettir: "*Artık Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?*"⁵¹ Benzer şekilde Mürselât Sûresinde de çeşitli hakikatlerin ardından sıkça yinelenen şu ifade yer almaktadır: "*Hakkı yalanlayanların o gün vay haline!*"⁵² Bu tür tekrarlar, Kur'an'da "terdîd" yönteminin etkili bir anlatım aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.⁵³

5. Kur'an'ın Edebî ve Dilsel Özellikleri

Kur'ân-ı Kerîm, insanlığa hidâyet rehberi olarak indirilmiştir. Edebiyatın ve belâgatın zirvede olduğu bir dönemde nazil olan bu ilâhî hitap, özgün ve etkileyici üslûbuyla dikkat çekmiştir.⁵⁴ O dönemin Arap toplumu, şiir ve söz sanatlarına büyük önem vermiş, dilsel inceliklere son derece duyarlı olmuştur. Kur'an ise bu kültürel zemini gözeterek, alışılmış kalıpların ötesine geçen bir anlatım tarzı benimsemiş ve ilâhî hakikatleri estetik bir biçimde sunmuştur.⁵⁵

Sûre ve âyetlerdeki kelime seçimleri, ses uyumları ve nazım yapısı, Kur'an'ın eşsiz dilsel örgüsünü ve edebî gücünü gözler önüne sermektedir. Derin anlam katmanları ve güçlü ifade biçimleriyle Kur'an'ın üslûbu, bütünlüklü bir edebî yapı arz etmektedir. Bu bütünlük içerisinde tekrarlar, öne çıkan önemli unsurlardandır.

Kur'an'da tekrar, vurguyu artıran, anlamı pekiştiren ve mesajın kalıcılığını sağlayan etkili bir anlatım yöntemidir.⁵⁶ Muhataplarının dil alışkanlıklarını dikkate alan Kur'an, onların aşına oldukları tekrar esaslı

⁴⁸ el-Kasas 28/51.

⁴⁹ Halit Özkan, "Takrir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/469-471.

⁵⁰ Halil İbrahim Kaçar, "Terdîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/507-508.

⁵¹ er-Rahmân 55/13.

⁵² el-Mürselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49.

⁵³ Kaçar, "Terdîd", 40/507-508.

⁵⁴ el-Bakara 2/2; eş-Şuarâ 26/192-195; ez-Zümer 39/28; Fussilet 41/3.

⁵⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 169-170; Mertoğlu, "Üslûbü'l-Kur'ân", 42/382; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyat Tarihi-I* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012), 70.

⁵⁶ Mahmud b. Hamza el-Kirmânî, *Esrâru't-tekrâr fi'l-Kur'ân* (Kahire: yy, ts), 25-53; Mahmud Seyyid Şeyhûn, *Esrâru't-tekrâr fi lûgatî'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Hidâye, 1983), 1-91; Baş, *Kur'ân'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, 11-253; Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'ân* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 208.

söyleyiş biçimlerini yerinde ve anlamlı şekilde kullanmaktadır. Bu bağlamda “üslûp”, kelimelerin diziliş tarzı ve anlatım biçimini ifade eder; “Üslûbü’l-Kur’an” ise Kur’an’a özgü bu anlatım tarzının adıdır.⁵⁷

Kur’an’daki tekrarlar sadece estetik bir unsur değil, aynı zamanda işlevsel bir anlatım aracıdır. Müşriklerin inatçı tutumları karşısında aynı tema veya ifadelerin farklı bağlamlarda yeniden dile getirilmesi, ilâhî mesajın etkisini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu tür tekrarlar, okuyucunun dikkatini belli noktalarda yoğunlaştırmakta ve mesajın zihinde yer etmesini kolaylaştırmaktadır.⁵⁸

Bu çerçevede, Kur’an’daki tekrarların yalnızca anlamı pekiştirme amacına hizmet etmediği, aynı zamanda metnin belâgat yönünü ortaya koyan bir ifade tekniği olarak da değerlendirildiği görülmektedir.

Zerkeşî (ö. 794/1392), tekrarın fesahat ve belâgat açısından önemli bir üslûp özelliği olduğuna işaret etmektedir. Ona göre tekrar, maksadı açıklığa kavuşturur, tekit ve uyarı işlevi görür, anlamın unutulmasını engeller.⁵⁹

Kur’an, tüm insanlara hitap etmekle birlikte, anlama düzeyi bireyden bireye farklılık göstermektedir. Bu bağlamda tekrarlar, farklı zihin düzeylerine hitap eden zengin bir anlatım aracıdır. Aynı kelime, kıssa ya da âyetin çeşitli bağlamlarda yinelenmesi, anlam derinliğini artırmakta ve mesajın daha iyi kavranmasına imkân tanımaktadır.⁶⁰

6. Zemahşerî’nin Tekrar Olgusuna Yaklaşımı

Kur’ân-ı Kerîm’deki tekrarlar, Arap dili bağlamında değerlendirildiğinde metne anlam derinliği kazandırmakta, üslubun akıcılığını artırmakta ve vurgulama gücünü pekiştirmektedir. Kur’an’ın nazil olduğu dönemde edebî açıdan yüksek bir seviyede olan Arap toplumuna hitap etmesi, bu tekrarların fonksiyonel değerini daha da görünür kılmaktadır. Bu bağlamda Kur’an, Arap dilinin yapısal ve retorik özelliklerini dikkate alarak, etkili bir hitabet biçimiyle şekillenmiştir.⁶¹

Kur’an’daki tekrar olgusu, birçok müfessirin dikkatini çekmiş; özellikle Zemahşerî bu konuyu *el-Keşşâf* adlı tefsirinde sistematik biçimde ele

⁵⁷ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh* (Beyrut: Dâru’l-İlim li’l-Melâyîn, 1431), 2/148-149; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-’irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1995), 2/239-242; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, 97-98; Mevlüt Sarı, *Türkisch English Arabic Persian* (İstanbul: Gonca Yayınevi, ts), 844.

⁵⁸ Deniz Doğan, “Rahmân Sûresinde Tekrar Eden Âyetlerin Amacı ve Bağlam İlişkisi”, *Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017), 265-268.

⁵⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 547 vd.

⁶⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 169-170; İsmail Karaçam, *Sonsuz Mûcize Kur’ân* (İstanbul: Çağ Yayınevi, 1987), 345.

⁶¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 169; Bekir Karlığa, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri (İbn Kesîr)* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 345; Mertoğlu, “Üslûbü’l-Kur’ân”, 42/382.

almıştır. Ona göre tekrar, Arapların söz sanatları arasında sıkça başvurduğu bir yöntem olup, anlamı pekiştirme, duygusal tesir oluşturma ve zihinsel kalıcılık sağlama gibi işlevlere sahiptir. Zemahşerî, Kur'an'daki tekrarları sadece edebî bir tercih değil; aynı zamanda vahyin öğretici yönünü destekleyen, çok derinlikli anlamlar içeren yapısal bir özellik olarak değerlendirmektedir.⁶²

Zemahşerî'ye göre Kur'an'daki tekrarlar, mesajın daha güçlü iletilmesine katkı sağlamakta, özellikle kıssa, öğüt, vaad ve uyarıların yinelenmesi suretiyle muhatabın bilinç dünyasında derin izler bırakmaktadır. Bu yönüyle tekrar, Kur'an'ın pedagojik, psikolojik ve teolojik boyutlarını bütüncül bir biçimde beslemektedir.⁶³

Kur'an'da tekrar olgusunu açıklayan önemli kavramlardan biri de “mesânî” terimidir. Bu kavram, Hicr⁶⁴ ve Zümer⁶⁵ sûrelerinde geçmekte olup, “tekrarlananlar” anlamına gelmektedir.⁶⁶ Râgıb el-İsfahânî'ye göre “mesânî”, sürekli okunmasına rağmen tazeliğini yitirmeyen ilâhî sözleri ifade etmektedir.⁶⁷ Zemahşerî, bu kavramı Hicr Sûresinin 87. âyetini tefsir ederken detaylı biçimde yorumlamıştır.⁶⁸ Ona göre “mesânî”, iki temel anlama gelebilir: Birincisi, “tesniye” (ikilik) kökünden türetilerek “tekrar” anlamı taşır ve özellikle Fâtiha Sûresi gibi sürekli okunan sûreleri kapsar. İkincisi ise “senâ” (övgü) köküne dayanır ve Allah'a yönelik övgü içeren bölümleri nitelendirir. Bu durumda Fâtiha Sûresi hem içeriği hem de ibadetlerdeki tekrar işlevi sebebiyle “mesânî” olarak adlandırılmıştır.⁶⁹

Zemahşerî, “mesânî”nin sadece Fâtiha ile sınırlı olmadığını, Kur'an'daki yedi uzun sûre (esbâ') ve diğer bazı bölümlerin de bu kategoriye dâhil edilebileceğini belirtmektedir. Zira bu bölümlerde, tekrar eden kıssalar ve ilâhî hitaplar aracılığıyla öğüt, vaad ve uyarıcı içerikler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca önceki kitapların da benzer tekrar yapıları içerdiğini ve bu yönleriyle “mesânî” vasfını taşıdığını ifade etmektedir.⁷⁰

Hicr Sûresinin 87. âyetinde geçen “min” edatının anlam değeri üzerinde de duran Zemahşerî, bu edatın hem beyan (açıklama) hem de taba'îd (bir kısmı ifade etme) anlamı taşıyabileceğini belirtmektedir. Eğer burada geçen “*seb'an min el-mesânî*” ifadesiyle Fâtiha Sûresi ya da yedi uzun sûre kastediliyorsa, “min” edatı her iki anlamda da değerlendirilebilir.

⁶² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/334.

⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/334.

⁶⁴ el-Hicr 15/87.

⁶⁵ ez-Zümer 39/23.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “sny”, 14/115.

⁶⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, “sny”, 178.

⁶⁸ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/587-588.

⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/1, 2/587-588.

⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/587-588.

Ancak “Kur’an’ın yedide biri” gibi bir oran ima ediliyorsa, bu durumda edat yalnızca beyan anlamında değerlendirilmelidir.⁷¹

Zemahşerî’nin dikkat çektiği bir diğer husus, “Kur’ân-ı Azîm”⁷² ifadesinin yorumudur. Ona göre bu ifade, ya “yedi tekrar” anlamındaki ifadenin tamamlayıcısı olarak Kur’an’ın tamamını vurgular ya da “Kur’an” lafzı ile metnin kalan kısmı kastedilerek belirli bir bölüme işaret edilir. Bu da Kur’an’daki lafızların hem küllî hem cüz’î anlamlar içerebilecek esnekliğe sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim Yûsuf Sûresinde geçen “İşte sana bu Kur’an’ı vahyedyoruz”⁷³ ifadesi, sadece o sûrenin tamamına işaret ediyor olabilir.⁷⁴

Zemahşerî’nin tekrar olgusuna ilişkin değerlendirmeleri üç başlık altında tasnif edilebilir:

1. Kelime ve Cümle Tekrarı: Belli kavram ve ifadelere ritmik biçimde yer verilerek anlamın yoğunlaştırılması ve mesajın pekiştirilmesi.
2. Âyet Tekrarı: Aynı âyetin farklı sûrelerde veya aynı sûrede birden fazla kez zikredilerek tematik bütünlük oluşturulması.
3. Kıssa Tekrarı: Peygamber kıssalarının farklı sûrelerde farklı bağlamlarda anlatılarak hem tarihsel hem de ahlâkî öğretilerin vurgulanması.

6.1. Harf, Kelime ve Cümle Tekrarı

Zemahşerî, tekrarın Arap dili ve üslubunda önemli bir retorik unsur olduğunu vurgulamakta; özellikle tekit (vurgulama) işlevi açısından bu unsuru hem nazmın hem de anlamın kuvvetlendirilmesine hizmet eden bilinçli bir tercih olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu retorik unsur, ilâhî kelâmda da kendine özgü veçheleriyle tecelli etmekte, Kur’an’ın nazmî yapısında anlam derinliğini ve belâgat boyutunu açığa çıkaran bir unsur hâline gelmektedir.

Bu bağlamda, Kehf Sûresinin ilk iki âyetinde geçen *وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا قَيِّمًا* ifadesi dikkat çekici bir örnektir. Âyette geçen ‘*ivacen* (eğrilik) ve *kayyimen* (dosdoğru) kelimeleri ilk bakışta anlamca birbirini tamamlayan ya da yineleyen unsurlar gibi görünse de Zemahşerî, bu yapıdaki tekrarın sadece lafzî bir tekrar olmadığını belirtmektedir. Ona göre, bu tür ifadeler anlamı derinleştiren, zihinde pekiştiren ve mesajı kuvvetlendiren önemli retorik araçlardır. Zira bazı şeyler dış görünüş itibarıyla doğru ve sağlam olsa da derinlemesine incelendiğinde içsel bir eğrilik barındırabilir. Bu sebeple, Kur’an’ın her türlü eğrilikten uzak olduğu vurgulandıktan sonra, onun dosdoğru bir hüviyete sahip olduğunun ayrıca belirtilmesi, tekrar gibi görünmekle birlikte, anlamı tahkim eden bilinçli bir üslup tercihidir. Zemahşerî,

⁷¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/588.

⁷² el-Hicr 15/87.

⁷³ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Tefsiri*, Yûsuf 12/3.

⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/588.

kayyimen kelimesini “diğer ilâhî kitaplara hâkim ve onları tasdik eden” ya da “kulların maslahatlarını ve şer’î hükümleri gözeten” anlamlarında yorumlamakta ve bu şekilde söz konusu ifadenin zengin içerikli yapısını ortaya koymaktadır.⁷⁵

Tîbî de benzer şekilde, bu âyette “eğrilik”in nefyinden sonra “istikâmet”in açıkça zikredilmesini anlamın pekiştirilmesine yönelik belâgî bir vurgu şeklinde değerlendirmektedir. Ona göre, yüzeyde doğru ve sağlam görünen bazı şeyler dahi dikkatli bir değerlendirme sonucunda küçük bir sapma barındırabilir. Dolayısıyla burada tekrar, basit bir lafzî yineleme değil; anlamı güçlendiren ve tekit işlevi gören retorik bir tercihtir.⁷⁶

Kur'an'daki tekrar fenomenine dair bir diğer örnek, Haşr Sûresi 18. âyette yer alan *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ* ifadesidir. Âyet'in meali şu şekildedir: “*Ey iman edenler! Allah'tan sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın. Allah'tan sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*”⁷⁷ Bu âyette “ittakullâh” emrinin iki kez tekrar edilmesi, Zemahşerî tarafından farklı bağlamlara işaret eden derinlikli bir anlatım biçimi şeklinde değerlendirilmiştir. İlk emir, ibadet ve sâlih amellere yönlendirme anlamı taşıırken; ikinci tekrar günahlardan sakınmaya yönelik bir uyarı ve tehdidi içermektedir. Böylece tekrar, takvânın hem emir boyutunu (ibadet) hem de nehiy boyutunu (günahlardan kaçınma) içeren bütüncül bir anlam dizgesi sunmaktadır.⁷⁸

Râzî, Beyzâvî, Ebüssuûd ve Âlûsî gibi müfessirler ise bu tekrarın özellikle tekit amacı taşıdığını belirtmişlerdir. Onlara göre de ilk emir farzların eda edilmesine yöneliktir ve hemen ardından gelen “*her nefis yarın için ne hazırladığına baksın*” ifadesi bu yorumu desteklemektedir. İkinci tekrar ise haramların terk edilmesine yönelik bir çağrıdır ve bu anlam da “*Allah yaptıklarınızdan haberdardır*” ifadesiyle kuvvetlendirilmiştir.⁷⁹ Tîbî de tekrarın yalnızca vurgusal bir unsur olmadığını, aynı zamanda iki ayrı sorumluluğa işaret ettiğini belirtmektedir: farzların yerine getirilmesi ve günahlardan sakınılması.⁸⁰

⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/502.

⁷⁶ Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî, *Futûhu'l-ğayb fi'l-keşf 'an kınâ'i'r-reyb (Şerhu/Hâşiyetü'l-Keşşâf)* (Dubai: Câize Dubey ed-Düveliyye li'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 2013), 9/404.

⁷⁷ el-Haşr 59/18.

⁷⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/508.

⁷⁹ Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1431), 29/511; Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü'r-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Meraşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1431), 5/202; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 8/232; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 14/254.

⁸⁰ Tîbî, *Futûhu'l-ğayb*, 15/339.

Zemahşerî'nin tekrar bağlamında dikkat çektiği bir diğer husus ise hurûf-u mukattaadır. Bu harfler, sûre başlarında müstakil biçimde yer almakta ve fonetik açıdan hece hece telaffuz edilmektedir. Zemahşerî'ye göre bu harflerin Kur'an'da yer alması, doğrudan Kur'an'ın i'câz yönüyle ilişkilidir. Özellikle "Elif" ve "Lâm" harflerinin tekrarlandığı Bakara, Âl-i İmrân, Rûm, Ankebût, Lokmân, Secde, A'râf, Ra'd, Yûnus, İbrâhîm, Hûd, Yûsuf ve Hicr sûreleri bu bağlamda örnek olarak zikredilmektedir. Zemahşerî, bu harflerin "Kur'an'ın başında toptan değil de neden farklı sûrelerin başında dağınık şekilde yer aldığı" sorusunu, Kur'an'ın belâgatini kavramak açısından önemli bir tartışma başlığı olarak görmektedir. Zira bu tekrar, Kur'an'ın lafız ve mânâ bakımından benzeri getirilemez bir kelâm olduğunu göstermek amacı taşımaktadır. Aynı zamanda Kur'an'ın meydan okuyucu (tehaddî) üslubunu da pekiştirmektedir.⁸¹

Bu bağlamda hurûf-u mukattaa, ilâhî kelâmın temel yapı taşları olan harflerin nazmî gücüne işaret etmekte ve Kur'an'ın bu harflerle inşa edilmiş benzersiz bir söylem olduğunu göstermektedir. Zemahşerî'ye göre bu tekrarlar da diğerleri gibi i'câzın bir parçasıdır; çünkü tekrar edilen her yapı, ilâhî mesajın kalplerde yer etmesi, zihinlerde kökleşmesi ve anlamın kuvvetle idrak edilmesi amacını taşır.⁸²

6.2. Âyet Tekrarı

Kur'an-ı Kerîm'in edebî üslubu içinde önemli bir yer tutan tekrarlar, anlamın pekiştirilmesi ve muhatabın zihninde kalıcılığın sağlanması açısından kritik bir işlev üstlenmektedir. Bu tekrarlara dair en çarpıcı örneklerden biri, Rahmân Sûresinde otuz bir kez tekrarlanan *فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ* "Öyleyse Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?"⁸³ ifadesidir. Bu tekrar, ilâhî nimetlerin çokluğunu ve çeşitliliğini vurgularken, şükür bilincini uyandırmakta ve insanları nimetler karşısında teşekkür etmeye sevk etmektedir. Aynı zamanda, bu tekrar yapısal ve semantik süreklilik sağlayarak tefekküre dayalı bir derinlik sunmaktadır.

Zemahşerî, *el-Keşşâf* adlı tefsirinde, Kur'an'daki tekrarları yalnızca anlamı pekiştiren bir unsur olarak değil, aynı zamanda çeşitli katmanlarda işlevsellik kazandıran bir edebî üslup olarak değerlendirmektedir. Ona göre, bu tekrarlar, anlamın güçlendirilmesinin ötesinde, muhatabın dikkatini diri tutma, duygusal yoğunluğu artırma ve hitabın etkisini derinleştirme amacı taşımaktadır.⁸⁴

Rahmân Sûresindeki tekrar, her seferinde farklı bir nimete atıfta bulunarak tematik bir vurgu oluşturmaktadır. Bu tekrarlar hem anlam

⁸¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/19-30.

⁸² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/30.

⁸³ er-Rahmân 55/13.

⁸⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/439.

düzeyinde hem de ses ve ritim açısından, sûrenin bütünsel yapısına katkı sunarak metni daha etkili ve akılda kalıcı hale getirmektedir. Dolayısıyla, tekrarlanan ifadeler sadece anlamın pekiştirilmesine hizmet etmekle kalmayıp, aynı zamanda metnin estetik değerini ve hitabet gücünü de artırmaktadır.⁸⁵

Benzer şekilde, İbn Atıyye (ö. 541/1147) de Rahmân Sûresine dair yorumunda tekrarların anlamı pekiştirme ve muhatabı etkileme yönüne dikkat çekmektedir. Ona göre sûrede sadece cennet nimetleri değil, dünya nimetleri de hatırlatılmakta; bu da insanları nimetin kıymetini bilmeye ve şükretmeye teşvik ederken, nankörlükten sakındırma amacı taşımaktadır. Tekrar eden âyet ise bu temaları kuvvetlendirerek ruhları uyanık tutma işlevi görmektedir.⁸⁶

Âl-i İmrân Sûresinin 28. ve 30. âyetlerinde yer alan *وَيَحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ* “*Allah, sizi kendisi hakkında uyarıyor*” ifadesi, Zemahşerî’ye göre, müminleri ilâhî ikazlara karşı daha duyarlı hâle getirmek ve onları gaflet hâinden korumak amacıyla tekrarlanmıştır. Bu tekrar, müminlerin kalplerine hitap ederek Allah’ın kudretini ve azametini hatırlatmayı amaçlamaktadır. Aynı bağlamda yer alan *وَاللَّهُ زُؤْفٌ بِالْعِبَادِ* “*Allah kullarına karşı şefkatlidir*” ifadesi ise bu uyarının rahmet boyutunu vurgulamakta ve Allah’ın sadece celâl yönüyle değil, cemâl sıfatlarıyla da anılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu anlayışı güçlendiren Hasan-ı Basrî’nin (ö. 110/728) “Allah’ın kendisinden sakındırması, O’nun kullarına olan şefkatindendir” şeklindeki sözü, Allah’ın uyarısının, merhamet ve şefkatten kaynaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla, Allah yalnızca azamet ve kudretiyle değil, aynı zamanda merhamet ve hidayetiyle de kullarına yönelmekte, onları hem korku hem de ümitle kendisine yönlendirmektedir.⁸⁷

Zemahşerî’nin tefsir anlayışından etkilenen Beyzâvî, bu tekrarı özellikle tekit (vurgulama) ve tenbîh (uyarma, hatırlatma) amacıyla değerlendirmektedir. Ona göre, tekrar, uyarının önemini vurgulayarak muhatabı derin bir tefekküre ve farkındalığa sevk etmektedir. Bu bağlamda, uyarının tekrarı, aynı zamanda muhatabın bu mesajı zihninde daha kalıcı hâle getirmeyi hedeflemektedir.⁸⁸ Aynı ifadeyi değerlendiren Ebüssuûd Efendi, Âl-i İmrân Sûresinin 30. âyetindeki ifadenin, 28. âyette geçen cümlelerin doğrudan bir tekrarı olduğunu belirtmektedir. Bu tekrar, anlamı pekiştirerek uyarının zihinde daha kalıcı hale gelmesini sağlamakta

⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 29/348; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdû’l-‘aqlî’s-selîm*, 8/178; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, 14/97.

⁸⁶ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muḥarrerü’l-vecîz fî tefsiri’l-kitâbi’l-‘azîz* (Beyrut: Daru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1431), 5/226.

⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/353.

⁸⁸ Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, 2/13.

ve dinleyicinin dikkatini bu uyarının önemine çekmektedir.⁸⁹

Nesefî'ye göre ise Yüce Allah, bu tekrar aracılığıyla kullarını bizzat uyarmakta, böylece onların âhîret ve ölüm ötesi hayata her daim hazırlıklı olmalarını istemektedir.⁹⁰

Âlûsî ise bu konuda farklı bir bakış açısı sunarak, “Bu ifade, önceki benzerinin bir tekrarıdır; ancak yalnızca pekiştirme amacı taşımamakta, aynı zamanda farklı bir anlamı da yansıtmaktadır” şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır. Bu görüş, tekrarı yalnızca anlamın tekrarı ibaret görmemekte, aynı zamanda farklı bir derinlik ve nüans da ortaya koymaktadır. Bu sayede, âyetler arasındaki ilişki, anlamın pekiştirilmesinin ötesinde, daha geniş bir tefekkür ve farkındalık alanı açmaktadır.⁹¹

Zemahşerî, Â'râf Sûresinin 187. âyetinde geçen يَسْأَلُونَكَ “Sana soruyorlar” ve قُلْ إِنَّمَا عَلَّمَهَا عَبْدُ اللَّهِ “De ki: Onun bilgisi yalnızca Allah katındadır”⁹² ifadelerini Kur'an'da tekrarın dikkat çekici örneklerinden biri olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu tür tekrarlar, sadece lafzî bir yineleme değil; aynı zamanda anlamı pekiştirme, vurguyu artırma ve muhatabın zihninde kalıcılığı sağlama işlevine sahiptir. Âyetin devamında yer alan كَذَّبَتْ عَنْهَا “Sanki sen onu biliyormuşsun gibi” ifadesi ise bu etkiyi derinleştiren bir yapı arz etmektedir. Zemahşerî'ye göre bu ifade, muhatabın beklentisinin yanlışlığını nazik bir üslupla tashih etmekte ve ilmin sınırlarının beşerî alandan ilâhî olana kaydırıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Zemahşerî, bu tür tekrarların yalnızca Kur'an'a özgü bir özellik olmadığını; aynı zamanda yüksek seviyede ilim ve belâgat taşıyan eserlerde de bu yöntemin bilinçli bir şekilde kullanıldığını ifade etmektedir.⁹³

Benzer şekilde Beyzâvî de aynı âyetteki tekrar yapısına dikkat çekerek قُلْ إِنَّمَا عَلَّمَهَا عَبْدُ اللَّهِ يَسْأَلُونَكَ lafzının tekrarlanmasıyla doğrudan ilişkili olduğunu belirtmektedir. Beyzâvî'ye göre bu tekrar, sadece bir cevabın yenilenmesi değil; aynı zamanda manaya ilave bir derinlik ve mübalağa (vurguyu artırma) yönüyle katkı sağlamaktadır. Bu durum, özellikle ilâhî bilginin beşerî idrakin ötesinde olduğu gerçeğini sürekli olarak hatırlatma-yı hedeflemektedir.⁹⁴

Ebüssuûd Efendi ise aynı âyetteki tekrarın fonksiyonunu daha sistematik ve açıklayıcı bir çerçevede ele almaktadır. Ona göre Resûlullah'a daha önce verilmiş olan cevabın tekrar emredilmesi üç temel amaca matuftur: birincisi,

⁸⁹ Ebüsuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 2/24.

⁹⁰ Ebü'l-Bekâât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medâri-kü'l-tenzîl ve hakâ'iku'l-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kelîmi't-Tayyib, 1431), 1/248-249.

⁹¹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 2/124.

⁹² el-Â'râf 7/187.

⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/183-184.

⁹⁴ Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl*, 3/44.

hükümün tekit (pekiştirme) yoluyla vurgulanması; ikincisi, bu hükümün izah (açıklama) edilerek daha anlaşılır kılınması; üçüncüsü ise hükümün burhan (delil) yoluyla temellendirilmesidir. Bu bağlamda, tekrar sadece yüzeysel bir lafzî yapı değil; dinleyici üzerinde derin ve bilinçli bir etki bırakmayı amaçlayan etkili bir hitabet stratejisi olarak değerlendirilmelidir.⁹⁵

Kur'an'da tekrar, yalnızca bir söz sanatı değil; mesajın güçlendirilmesi, muhatabın dikkatinin belli bir noktaya odaklanması ve zihinsel bir uyanıklık sağlanması açısından işlevsel bir anlatım tekniğidir. Tevbe Sûresinin 85. âyetinde geçen “*Onların mallarına ve çocuklarına imrenme*” وَلَا تُعْجِبْكَ وَأَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ ifadesinin aynı sûrenin 55. âyetinde de yer alması, bu bağlamda anlamlı bir tekrar örneğidir. Zemahşerî, bu tekrarın tesadüfî değil, bilinçli bir üslup tercihi olduğunu vurgulayarak ilk uyarının pekiştirilmesi ve muhatabın dikkatinin daha güçlü bir şekilde aynı temaya yönlendirilmesi amacı taşıdığını belirtmektedir. Nitekim iki âyetin nüzûlü arasında bir zaman farkı bulunması, bu tekrarın tesirini artırmakta; böylece hitabın ciddiyet ve vurgusu derinleşerek muhatapta daha güçlü bir bilinç ve duyarlılık oluşturmaktadır.⁹⁶

Fahreddin Râzî de bu yaklaşımı destekleyerek insan kalbini en fazla etkileyen ve onu dünyevî meşguliyetlere sürükleyen temel unsurların mal ve evlat sevgisi olduğunu dile getirmektedir. Bu tür bağların, kişinin hakikate yönelmesini zorlaştırabileceğini ifade eden Râzî'ye göre, bu unsurların tekrar edilerek zikredilmesi, dünyevî aldanişlara karşı etkili bir uyarı ve caydırıcılık fonksiyonu görmektedir. Tekrarın bu çerçevede değerlendirilmesi, sadece estetik değil, aynı zamanda pedagojik ve psikolojik boyutları da içeren çok yönlü bir anlam taşımaktadır.⁹⁷

Beyzâvî ise ilgili ifadenin tekrarını açık bir tekit olarak yorumlamakta ve bunun değerli bir anlatım stratejisi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre insanların bakışları çoğu zaman mallara ve evlatlara yöneliktir; nefis de bu unsurlara karşı doğal bir eğilim taşımaktadır. Bu yüzden, bu tür dünyevî nimetlere karşı uyarıların tekrar edilmesi anlamlıdır. Ayrıca her iki âyetteki hitabın farklı muhatap kitlelerine yönelmiş olması ihtimali, tekrarın sadece içerik değil, bağlam ve hitap yönünden de farklı işlevler üstlendiğini göstermektedir.⁹⁸

Âlûsî de benzer bir şekilde, söz konusu tekrarın önceki ifadelerin bir tür tekidi olduğunu vurgulamaktadır. Mal ve evlat sevgisinin yaygın ve güçlü bir eğilim olması, bu bağların bireyin hakikat arayışını gölgeleme potansiyelini artırmaktadır. Bu nedenle tekrar, sadece lafzî bir yineleme

⁹⁵ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 3/301.

⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/299.

⁹⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 16/118.

⁹⁸ Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl*, 3/92.

değil; aynı zamanda derin bir bilinç kazandırma, dünyevî aldanişlara karşı direnci artırma ve kalbi hakikate yönlendirme amacı taşıyan önemli bir uyarı biçimi olarak değerlendirilmelidir.⁹⁹

Enbiyâ Sûresinin 21. ve 24. âyetlerinde geçen *لَمْ اتَّخَذُوا إِلَهًا* “Yoksa O’ndan başka tanrılar mı edindiler?” ifadesi, Zemahşerî tarafından tekrar olgusu bağlamında ele alınmakta ve bu tekrarın, müşriklerin inanç sistemlerindeki çelişkiyi ifşa etmeye yönelik bilinçli bir söylem stratejisi olduğu vurgulanmaktadır. Zemahşerî’ye göre bu tekrar, müşriklerin şirk anlayışlarının aklî ve naklî temellerden yoksun olduğunu ortaya koymakta; dolayısıyla tevhid merkezli Kur’anî mesajın anlaşılmasını derinleştirmektedir. Aynı zamanda bu tekrar, inanç esaslarının pekiştirilmesi açısından da didaktik bir işlev görmektedir.¹⁰⁰

Beyzâvî ise Enbiyâ Sûresinin 21. âyetindeki bu tekrarın, müşriklerin inkârlarının büyüklüğünü ve sapmalarının vahametini vurgulamak amacıyla yapıldığını ifade etmektedir. Ona göre bu tekrar, sadece bir hatırlatma değil; aynı zamanda azarlayıcı, reddiyeci ve cehaleti ifşa edici bir özelliğe sahiptir. Bu yaklaşım, Kur’an’daki tekrarların yalnızca biçimsel değil, içerik açısından da çok zengin ve işlevsel olduğunu göstermektedir.¹⁰¹

Hucurât Sûresi 2. âyette geçen *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا* “Ey iman edenler!” hitabı, müfessirler tarafından tekrarın anlam ve işlev boyutları açısından derinlemesine ele alınmıştır. Bu tekrar hem metinsel yapı hem de muhatapla kurulan iletişim bakımından dikkat çekici ve derinlikli bir anlatım olarak değerlendirilmiştir. Zemahşerî, bu tür tekrarların didaktik ve disipline edici bir işlev gördüğünü vurgulamaktadır. Her yeni hüküm öncesinde müminlerin dikkatini toplamak, onları dinlemeye hazır hâle getirmek ve özellikle Hz. Peygamber’in huzurundaki edep ve ciddiyeti pekiştirmek amacıyla bu hitabın tekrarlandığını belirtmektedir. Zemahşerî’ye göre bu tekrar, aynı zamanda örtük bir ahlâkî uyarı içermekte ve muhatabın sorumluluk bilincini diri tutmaktadır.¹⁰²

Râzî de hitabın tekrar edilmesini üç ana gerekçeyle temellendirmektedir. Birincisi, bu tekrar muhataba gösterilen şefkat ve ilginin ifadesidir. Lokman Sûresinde “*Ey oğlum!*”¹⁰³ şeklinde yinelenen hitaplarda olduğu gibi, burada da nida, muhatabın dikkatini söze yöneltmek ve kalbini uyandırmak amacı taşımaktadır. İkincisi, her bir hitabın aynı kişiye yönelik olduğunu vurgulamak içindir. Böylece muhatabın değişmediği netleşir ve anlam karışıklığı önlenir. Üçüncü olarak, her hitabın kendi başına müstakil

⁹⁹ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 5/343.

¹⁰⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/111.

¹⁰¹ Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, 4/49.

¹⁰² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/351.

¹⁰³ Lokmân 31/13,16.

bir anlam taşıdığı ve bir diğerinin sadece tekrarı olmadığı anlaşılır; bu da metnin edebî kuvvetini ve anlam derinliğini artırır.¹⁰⁴

Beyzâvî, hitabın tekrarını, muhatabın uyanıklığını artırmak, onu ciddiyete sevk etmek ve aynı zamanda hitap edilen kitlenin üstün konumunu vurgulamak için gerekli görmektedir. Bu bağlamda tekrar, muhatabı daha derin bir şekilde sorumluluğa çağıran anlamlı bir işarettir.¹⁰⁵

Kurtubî, söz konusu tekrarın tekit amacı taşıdığını açıkça belirtmektedir. Bu yaklaşım, tekrarın yalnızca formel değil, içerik bakımından da güçlü bir vurgu işlevi gördüğünü ima etmektedir.¹⁰⁶

Elmalılı Hamdi Yazır ise hitabın tekrarını, yeni bir uyarının ciddiyetine dikkat çekmek amacıyla değerlendirmekte; özellikle birinci âyette söz ve fiil açısından resûlün önüne geçmenin yasaklandığını, ikinci âyette ise üslup ve hitap tarzında edep ve saygının temin edilmek istendiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, hitap sadece bir nida değil; müminlerin iletişim biçimini düzenleyen ahlâkî bir çerçeve sunmaktadır.¹⁰⁷

Zemahşerî, *Kamer* Sûresinde tekrar edilen فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ “Haydi, tadın benim azabımı ve uyarılarımı!”¹⁰⁸ ve وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ “Andolsun ki biz Kur'an'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Düşünüp ibret alan yok mudur?”¹⁰⁹ ifadelerini, Kur'an'ın pedagojik ve teolojik söyleminin temel parçaları olarak görmektedir. Ona göre bu tekrarlar, muhatabın zihinsel ve duygusal farkındalığını canlı tutmakta; her seferinde yeniden düşünmeyi ve hakikati içselleştirmeyi hedeflemektedir. Aynı ifadelerin farklı bağlamlarda tekrarı, muhatabın aktif biçimde tefekküre katılmasını sağlamaktadır. Böylece kıssalardan alınacak ibret, sadece bilgi düzeyinde kalmamakta; bilinçli bir yüzleşmeye ve ahlâkî bir dönüşüme zemin hazırlamaktadır. Zemahşerî'ye göre bu tür tekrarlar, metnin biçimsel bir özelliği değil, dinamik ve sarsıcı bir farkındalık aracıdır.¹¹⁰

Beyzâvî de söz konusu tekrarların temel işlevinin, her kıssanın bir öğüt ve düşünce vesilesi olduğunu vurgulamak olduğu şeklinde belirtmektedir. Ona göre “Kur'an'ı öğüt için kolaylaştırdık...” ifadesinin kıssaların ardından sürekli tekrar edilmesi, resullerin yalanlanmasının azaba sebep olduğunu bildirme amacını taşımaktadır. Aynı zamanda her bir uyarı, yeniden başlayan bir çağrı olarak değerlendirilmelidir; böylece gafletin ve

¹⁰⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 28/93.

¹⁰⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/133.

¹⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 8/223.

¹⁰⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, thk. Asım Cüneyd Köksal - Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023), 5/122.

¹⁰⁸ el-Kamer 54/16, 21, 30, 39.

¹⁰⁹ el-Kamer 54/17, 22, 32, 40.

¹¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/439.

zihinsel ataletin önüne geçilmiş olur.¹¹¹

Nesefî ise bu tekrarların kalplerdeki uyanıklığı sürekli diri tutan bir yöntem olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre her azap ve uyarı ifadesinden sonra gelen tekrar, ibret alma duygusunu yenilemektedir. Ayrıca Kur'an'da sıkça tekrarlanan *فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ* “*Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?*”¹¹² veya *وَلَيْلَ يَوْمِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ* “*O gün yalanlayanların vay haline!*”¹¹³ gibi ifadeler de aynı didaktik amacı gütmektedir. Bu tekrarlar, kıssaların hafızalarda canlı kalmasını, mesajın unutulmamasını ve ahlaki ibretin yerleşmesini sağlamaktadır.¹¹⁴

6.3. Kıssa ve Kıssalardan Sonra Gelen Tekrar

Kur'an-ı Kerim'de kıssalar birçok defa tekrarlanmakta; özellikle Hz. Âdem, Hz. Nûh ve Hz. Mûsâ gibi peygamberlere dair anlatılar farklı sûrelerde yeniden ele alınmaktadır. Bu tekrarlar, basit bir yineleme olmayıp her defasında bağlamın gerektirdiği farklı üslup ve içerikle sunulmaktadır. Böylece kıssalar, yalnızca tarihî bilgi vermekle kalmayıp sûrenin genel mesajını destekleyen çok yönlü bir anlatı sunmaktadır.¹¹⁵

Kıssaların tekrar edilmesi, pedagojik ve tebliğsel amaçlarla tercih edilen bilinçli bir yöntemdir. Kur'an'da, risâletin temel ilkeleriyle doğrudan ilişkili sahneler öne çıkarılmış; tali detaylara ise sınırlı yer verilmiştir. Örneğin, Hz. Mûsâ'nın doğumu ve evliliği yalnızca bir kez aktarılırken; Firavun ile mücadelesi ve tebliğ süreci birçok kez yinelenmiştir. Bu, kıssaların tematik boyutlarının vurgulanması açısından dikkat çekicidir.¹¹⁶

Zemahşerî, Zümer Sûresinin 23. âyetindeki “mesânî” kavramı çerçevesinde kıssa tekrarlarını sistematik biçimde ele almaktadır. “Mesânî” kelimesini “tekrarlananlar” anlamında yorumlayan Zemahşerî'ye göre bu tekrarlar, Kur'an'ın müteşâbih yapısıyla ilişkilidir. Arapçada “tesniye” (ikilik) sigasında olan “mesnâ”nın çoğulu olan bu ifade, Kur'an'daki tekrarların hem edebî hem de işlevsel boyutunu yansıtır. Bu tekrarlar, sadece kıssalarda değil; hüküm, emir, yasak, vaad, vaid ve öğütlerde de görülür.¹¹⁷ Zemahşerî, “mesânî” kelimesinin Kur'an'ın zamanla eskimeyen, sürekli okunmasına rağmen usandırmayan yapısını da ifade ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, kelimenin mef'al vezninde oluşuna atıfla, tekrarlanmanın didaktik boyutu vurgulanmaktadır. Zemahşerî'ye göre, insan nefsi öğütten çabuk yorulduğu için tekrar, etkili bir öğretim yöntemidir. Hz.

¹¹¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/167.

¹¹² er-Rahmân 55/13.

¹¹³ el-Mürselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47.

¹¹⁴ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*, 3/405-406.

¹¹⁵ Muhammed Mahmud el-Hicâzî, *el-Vahdetü'l-mevzüiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadis, 1970), 291.

¹¹⁶ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 206.

¹¹⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/122-124.

Peygamber'in (s.a.s.) bazı sözlerini tekrarlaması da bu yöntemin gücünü yansıtmaktadır.¹¹⁸ Kur'an'daki tekrarlar da bilinç ve anlamın pekişmesine yöneliktir.¹¹⁹

Kurtubî, "mesânî" kavramının kıssa, öğüt ve hükümlerin tekrarını ifade ettiğini ve Kur'an'ın sürekli tilavet edilmesine rağmen okuyucuyu usandırmadığını belirtmektedir.¹²⁰ Ebüssuûd da benzer şekilde, "mesânî"nin emir, yasak, kıssa ve vaadlerin farklı bağlamlarda tekrarı olduğunu ifade etmektedir.¹²¹

Zemahşerî'ye göre, Şuarâ Sûresinde sekiz kez tekrarlanan *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ* "Şüphesiz bunda büyük bir ders vardır; ama çoğu iman etmezler."¹²² ifadesi, kıssaların aynı hakikati farklı açılardan vurgulayan ilâhî pasajlar olduğunu göstermektedir. Bu tekrar, anlamın derinleşmesini ve bilinçte yer etmesini sağlamaktadır.¹²³

Süyûtî (ö. 911/1505), Zemahşerî'nin, Kamer Sûresinde dört kez tekrar edilen *وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ* "Evet, Biz, Kur'an'ı ders alınsın diye kolaylaştırdık. Ancak, düşünüp ders alan var mı?"¹²⁴ âyetine dair yorumuna dikkat çekmektedir. Ona göre bu tekrarlar, kıssalardan ibret alınması gerektiğini vurgulama amacı taşımaktadır. Zemahşerî, söz konusu tekrarların bireyleri gaflet ve rehavetten uzak tutarak sürekli bir uyanıklık hâline sevk etmeyi hedeflediğini belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre Kur'an'daki kıssalar, yalnızca tarihsel bilgi sunan anlatılar değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal bilinçlenmeyi sağlayan dinamik öğelerdir.¹²⁵

Beyzâvî, tekrarların kıssaların sonunda yer almasını, peygamberleri yalanlamanın ciddiyetini muhatapların zihnine yerleştirme amacıyla açıklamaktadır. Bu tekrarlar, salt bilgi aktarımını değil; öğüt ve uyarı işlevini de yerine getirmektedir. O, diğer Kur'an tekrarlarını da benzer şekilde değerlendirerek, bu tekrarların ilâhî mesajın tesirini artırmayı hedeflediğini belirtmektedir.¹²⁶

Neseî, kıssalardan sonra gelen tekrarların, zihinsel uyanıklığı sürdürme işlevine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Her tekrar, dikkat

¹¹⁸ Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-şâhih*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Şam: Dâru İbn Kesîr, 1443), "İlim", 28.

¹¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/122-124.

¹²⁰ Kurtubî, *el-Câmi 'li-ahkâmî'l-Kur'an*, 15/249.

¹²¹ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 5/251.

¹²² eş-Şuarâ 26/8, 67, 103, 121, 139, 158, 174, 190.

¹²³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/334.

¹²⁴ el-Kamer 54/17, 22, 32, 40.

¹²⁵ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Mektebetü's-Sekâfiyye, 1974), 1651.

¹²⁶ Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl*, 5/167.

düzeyini artırarak tefekkür çağrısını pekiştirmektedir.¹²⁷ Tîbî ise tekrarları, dinleyiciyi gafletten uyandırmak ve ibret almaya teşvik etmek amacıyla yapılmış yapısal unsurlar olarak değerlendirmektedir. Ona göre bu tekrarlar, muhatabın bilinç düzeyini diri tutmayı hedeflemektedir. Tîbî, bu etkiyi “sanki onlara defalarca bastonla vuruluyor, kırık testi sesiyle uyarılıyor gibidir” şeklindeki benzetmeyle ifade ederek, tekrarların çarpıcı ve uyarıcı niteliğini ön plana çıkarmaktadır.¹²⁸ Tîbî’ye göre, ilgili âyetlerdeki tekrarların amacı, geçmişteki olaylardan alınacak derslerin her bir haberle taze tutulmasını sağlamaktır. Her hatırlatmada, insanın zihnini uyarak dikkatli ve tetikte kalması teşvik edilmektedir. Böylece, unutkanlık engellenmekte ve insan sürekli olarak uyanık kalmaktadır. Tekrarlar, bireyin sürekli olarak ikaz edilmesini ve her an tetikte olmasını sağlamakta; bu da gaflet ve ihmalin önüne geçmektedir.¹²⁹

Ebüs-suûd ise Kamer Sûresinde yer alan tekrarların, sûredeki dört farklı kıssanın sonunda bulunmasının anlamlı bir yapıya işaret ettiğini belirtmektedir. Ona göre, “*Yemin olsun ki, onlara kötülükten sakındıran nice haberler gelmiştir*”¹³⁰ âyetini açıklayıcı nitelikte olan bu tekrarlar, her bir kıssanın başlı başına öğüt ve ibret değeri taşıdığını göstermektedir. Ancak buna rağmen muhatapların bu uyarılardan gerekli dersi çıkarmadıkları gerçeği, söz konusu tekrarlarla vurgulanmaktadır.¹³¹

Sonuç

Kur’an’daki tekrar olgusu, İslâm tefsir geleneğinde farklı şekillerde yorumlanmış; bazı âlimler bunu lafzî tekrar olarak görmüş, bazıları ise her tekrarın farklı bir bağlam ve mesaj içerdiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, İbn Kuteybe, Zerkeşî ve Süyûtî gibi müfessirler, tekrarların Arap dilinin belâgat geleneği içinde doğal bir yöntem olduğunu vurgulamışlardır. Öte yandan, Muhammed Kutub ve Fazl Hasan Abbas gibi çağdaş düşünürler ise Kur’an’daki tekrarları gerçek anlamda bir yineleme olarak değil, hikmet yüklü, bağlamsal çeşitlilik içeren tematik sunumlar olarak değerlendirmişlerdir.

Zemahşerî’nin yaklaşımı ise bu iki ana görüşü dengeli biçimde harmanlayan özgün bir bakış sunmaktadır. Ona göre tekrarlar, sadece retorik bir etki aracı değil; aynı zamanda ilâhî maksadın beşer zihnine yerleştirilmesini amaçlayan pedagojik bir yöntemdir. *el-Keşşâf* tefsirinde bu yaklaşımı sistematik biçimde ele alan Zemahşerî, tekrarların hem lafzî hem de manevî düzeyde anlam inşasına katkı sunduğunu, ayrıca mesajın

¹²⁷ Nesefî, *Medârikü’l-tenzîl ve hakâ’iku’l-te’vîl*, 3/405.

¹²⁸ Tîbî, *Futûhu’l-ğayb*, 15/138.

¹²⁹ Tîbî, *Futûhu’l-ğayb*, 15/138.

¹³⁰ el-Kamer 54/4.

¹³¹ Ebüsuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 8/168.

kalıcılığını sağladığını ve insan fıtratına uygun bir hitap biçimi olduğunu savunmaktadır.

Zemahşerî'nin yaklaşımı, klasik müfessirlerin edebî-belâgat temelli açıklamalarından ayrılarak tekrarları psikolojik ve teolojik bir zemine oturtması bakımından dikkat çekicidir. Ona göre tekrar, sadece bir anlatım biçimi değil, aynı zamanda zihinsel derinlik, kalbî uyanış ve iradî yöneliş sağlayan çok boyutlu bir ilâhî stratejidir. Bu yönüyle Zemahşerî, Kur'an'daki tekrarları insanın eğitimi ve ilâhî mesajın tesiri açısından vazgeçilmez bir yöntem olarak görmektedir.

Sonuç olarak, Zemahşerî'nin tekrar anlayışı, onu yalnızca edebî bir sanat değil, aynı zamanda ilâhî terbiyenin işlevsel ve çok yönlü bir aracı olarak konumlandırması bakımından hem geleneksel hem modern yaklaşımlara köprü kuran özgün bir yorum çerçevesi sunmaktadır. Bu yaklaşım, Kur'an'ın hem belâgat inceliğini hem de mesajının derinlikli yapısını birlikte kavramaya olanak tanımaktadır.

Zemahşerî'nin tekrar olgusuna yaklaşımı, Kur'an'ın eğitim, psikoloji ve belâgat gibi alanlardaki etkisini birlikte ele alan bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yaklaşımın, günümüz Kur'an araştırmalarında daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi; tefsir yöntemleri, Kur'an öğretimi ve hitabet sanatı gibi alanlarda yeni görüşlerin ortaya çıkmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca Zemahşerî'nin tekrar anlayışının diğer müfessirlerle karşılaştırılması, tefsir geleneğini iyi anlamamıza yardımcı olurken, tekrar konusundaki güncel yorumları da besleyebilir. Bu bağlamda, Kur'an'daki tekrarların eğitim bilimleri, psikoloji ve iletişim kuramları gibi alanlarla irtibatlandırılarak disiplinler arası çalışmalara konu edilmesi, literatürde önemli bir boşluğu dolduracak nitelikte görünmektedir.

Kaynakça

- Abdül Mün'im, Seyyid Hasan. *Zâhirâtü't-tekrâr fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Kahire: y.y., 1980.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 10 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1990.
- Aydın, Ertuğrul. "Kur'an-ı Kerim'de Kıssaların Tekrar Edilme Sebepleri". *Tafsir Dergisi* 3/2 (2023), 62-77.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *Î'câzü'l-Kur'an*. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1997.
- Baş, Erdoğan. *Kur'an'ın Üslubu ve Tekrarlar*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Meraşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1431.
- Bozkurt, Ecem Sena. "Kur'an-ı Kerim'de Tekrarın Hikmetleri". *Temel İslam Bilimleri Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 50-56.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. 6 Cilt. Şam: Dâru İbn Kesîr, 1443.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh*. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1431.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Haneffî. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431.
- Çağrı, Mustafa. "Hak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/137-139. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çatal, Şafak. *el-Keşşâf ve el-Mizân Adlı Tefsirlerin Kur'an İlimleri Açısından Mukâyesesi*. İstanbul: Üniversite Yayınları, 2022.
- Çatal, Şafak. "Kamer Sûresinde Tekrar Eden Âyetlerin Bağlam İlişkisi". *Baberti Dergisi* 18 (2023), 58-75.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyat Tarihi-I*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 20. Basım, 2012.
- Demirci, Sabri. "Kur'an-ı Kerim'deki Tekrarlar Meselesi ve Mefâtihu'l-Ğayb Tefsiri'nde Râzî'nin Yaklaşımı". *SOBİDER: Sosyal Bilimler Dergisi* 2/5 (2015), 286-307.
- Doğan, Deniz. "Rahmân Sûresinde Tekrar Eden Âyetlerin Amacı ve Bağlam İlişkisi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017), 265-268.
- Durmuş, İsmail. "Tekit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/365-368. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ebüsşuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1431.
- Endelüsî, İbn Atıyye. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431.

Erbaş, Ali. *Kur'ân'daki Tekrarlar ve Hikmetleri*. 44 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Eren, Cüneyt. "Kur'ân-ı Kerîm'de Tekrar Olduğu İddiasının Belağat Açısından Değerlendirilmesi". *EKEV Akademi Dergisi* 3/2 (2001), 91-107.

Fazl Hasan Abbas. *İ'câzü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: 1973.

Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1431.

Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Resâle, 8. Basım, 2005.

Foulquié, P. *Pedagoji Sözlüğü (Dictionnaire de la Langue Pédagogique)*. çev. C. Karakaya. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1994.

Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'ân*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Görmez, Hatice. "Beşer Dilinin İmkânları ve Kur'an-ı Kerim'in Anlatım Üslubuna Dair". *İslâmî Araştırmalar* 27/1 (2016), 22-30.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî. *Beyânü i'câzi'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Ma'ârif, 1976.

Hicâzî, Muhammed Mahmud. *el-Vahdetü'l-mevzûiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Hadis, 1970.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *Te'vîlî müşkili'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1431.

İsfahânî, Râgıb. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1431.

Kaçar, Halil İbrahim. "Terdîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/507-508. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Karaçam, İsmail. *Sonsuz Mucize Kur'ân*. İstanbul: Çağ Yayinevi, 1987.

Karaman, Hayrettin v.dğr. *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.

Karaman, Hayrettin v.dğr. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 4. Basım, 2012.

Karaman, Ramazan. "Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılması Bakımında Kıssalar, Yeminler ve Tekrarların Önemi". *Din Öğretimi Dergisi* 19 (1989), 47-52.

Karlığa, Bekir. *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri (İbn Kesîr)*. 16 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.

Kâsımî, Cemaeddin. *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*. çev. Sezai Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.

Kirmânî, Mahmud b. Hamza. *Esrâru't-tekrâr fi'l-Kur'ân*. Kahire: yy, ts.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmî'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1432.

Kutub, Seyyid b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1968.

Makhmudov, Bakhtier - Karagöz, Mustafa. "Fadl Hasan Abbâs'ın Kur'an İlimlerine Yaklaşımı -Tefsîru'l-Kur'âni'l-Mecîd Adlı Eseri Bağlamında". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2023), 307-333.

Mertoğlu, M. Suat. “Üslûbü’l-Kur’ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/382. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Mertoğlu, M. Suat. “Zemahşerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/235-238. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Muhammed Kutub. *Dirâsât Kur’âniyye*. Beyrut: Dâru’ş-Şurûk, 1993.

Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsul-basît fî tercemeti’l-kâmûsi’l-muhît: Kâmûsul- Muhît tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. baskı., 2013.

Nesefî, Ebû’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü’t-tenzil ve hakâ’iku’t-te’vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1431.

Okiç, M. Tayyib. *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 1995.

Özek, Ali. “el-Keşşâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/329-330. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Özervarlı, M. Sait. “Kadir Gecesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/124-125. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Özkan, Halit. “Takrîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/469-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebu’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu’l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâü’t-Türâsi’l-Arabî, 1431.

Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir. *Muhtârü’s-sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1431.

Sarı, Mevlüt. *Türkish English Arabic Persian*. İstanbul: Gonca Yayınevi, ts.

Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Mektebetü’s-Sekâfiyye, 1974.

Şen, Ayşegül. *Kuran-ı Kerimde Tekrarlar, Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Şeyhûn, Mahmud Seyyid. *Esrâru’t-tekrâr fî lugati’l-Kur’ân*. Kahire: Dâru’l-Hidâye, 1983.

Tehânevî, Muhammed A’lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî. *Keşşâfû ıstılâhâtı’l-fünûn ve’l-‘ulûm*. thk. Ali Dahruc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1433.

Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed. *Fütûhu’l-ğayb fî’l-keşf ‘an kınâ’i’r-reyb (Şerhu/Hâşiyetü’l-Keşşâf)*. 17 Cilt. Dubai: Câize Dubey ed-Düveliyeye li’l-Kur’âni’l-Kerîm, 2013.

Topal, Hüseyin. “Mâtürîdî’nin Te’vilâtü’l-Kur’ân’daki Tekrarlara Bakışı”. *Orta Asya’dan Anadolu’ya İlmî Yolculuğu*, 543-553.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur’ân Dili*. thk. Asım Cüneyd Köksal - Murat Kaya. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2023.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseyinî. *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru’l-Hidâye, 1431.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haqā'iki gāvāmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķāvil fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1431.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl ed-Dimyâtî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1957.

Zülfikar, Hamza. "Tekrar". *Türk Ansiklopedisi*. Ankara: MEB Yayınları, 1982.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995.

